

DOUĂ MORMINTE TURANICE TÎRZII DE LA BANCA

DE

RUXANDRA MAXIM—ALAIBA

În cadrul săpăturilor de salvare din vara anului 1981, întreprinse în partea de vest a satului Banca (com. Banca, jud. Vaslui), la punctul „Șapte Case” au fost descoperite o așezare aparținând populației vechi românești (cultura Dridu sau carpato-dunăreană) și două morminte ale triburilor turanice târzii¹.

Perimetrul investigat corespunde cu lunca inundabilă a râului Bîrlad, care desparte subgrupa dealurilor Banca-Grivița, din cadrul dealurilor Fălciului, de colinele Tutovei². Traseul sinuos al râului Bîrlad s-a modificat în decursul timpului. Cu șapte ani în urmă, prin lucrările de regularizare, acestuia i s-a schimbat cursul cu câțiva zeci de metri spre est. Urmele unei albie mai vechi sînt încă vizibile la cîteva sute de metri est de cea actuală. Nu este exclus ca acela să fi fost traseul Bîrladului în perioada cînd terasele sale au fost locuite de populația veche românească și cînd au pătruns grupurile de triburi migratoare de neam turanic, la sfîrșitul mileniului I și în primele secole ale mileniului al II-lea.

Cele două complexe funerare au apărut în urma decapării unui strat de pămînt din interiorul albiei majore a Bîrladului pentru ridicarea digului de protecție, fiind dezvelite apoi de apele mari care au venit în primăvara anului 1981. Unul din morminte (M1) a fost descoperit în stînga actualului curs al Bîrladului, iar celălalt (M2) în dreapta sa, la aproximativ 10—12 m vest de primul. Numai o parte din scheletele și inventarul mormintelor 1 și 2 s-au păstrat *in situ*.

Întrucît într-un volum publicat recent, care cuprinde un repertoriu al mormintelor nomazilor turanici din spațiul carpato-nistriean în secolele X—XIII³, nu se oferă detalii privind condițiile de descoperire și nu sînt ilustrate piesele din inventarul mormintelor de la Banca, am considerat util să revenim asupra acestor descoperiri. Pe locul unde s-au descoperit mormintele, repertoriul județului Vaslui nu a semnalat existența vreunei movile⁴. De asemenea, pe harta topografică executată înaintea lucrărilor de construire a digului nu este indicată pentru această zonă nici o movilă. Acestea apar însă frecvent pe toată valea Bîrladului⁵. N-ar fi exclus deci, ca în timp, să se fi șters urmele eventualelor movile din microrégiune. Din cauza decapărilor anterioare nu s-a putut stabili cu precizie adîncimea mormintelor. Aceasta a fost aproximativ cuprinsă între 1—1,5 m față de nivelul actual de călcare.

Mormîntul 1 avea scheletul întins pe spate, craniul nefiind recuperat, probabil cu mîinile de-a lungul corpului, orientat vest-est (fig. 1/19). Inventarul păstrat era format din cinci plăsele din os pentru arc (o pereche se află în dreptul bazinului (fig. 1/1), iar o alta lîngă femurul stîng (fig. 1/3)). Ambele aveau la bază, lateral cîte o perforație, iar pe partea curbată creștături. Cea de-a cincea, nepereche, era de formă trapezoidală, alungită, avînd creștături pe latura lungă și pe cele scurte (fig. 1/5) (a fost descoperită lîngă femurul drept), două vîrfuri de săgeți din fier cu trei aripioare, avînd pe peduncul urme de lemn îmbibat cu oxid de fier (fig. 1/17—18) (se aflau de o parte și de alta a gambei stîngi), un cuțit din fier (fig. 1/10) (găsit lîngă gamba dreaptă), un fragment de amnar (fig. 1/13) puternic corodat (situat lîngă femurul stîng), două aplici circulare din cupru (fig. 1/8—9)

¹ R. Maxim-Alaiba, *Șantierul arheologic Banca, campaniile 1981—1982, comunicare ținută la 25.3.1983 la a XVIII-a Sesiune anuală de rapoarte arheologice de la Ploiești.*

² V. Băcăuanu și colaboratori, *Podișul Moldovei*, București, 1980, p. 321.

³ V. Spînei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X—XIII*, Iași, 1985, p. 110.

⁴ Gh. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 57.

⁵ S. Ștefănescu, într-o lucrare aflată în manuscris, semnalează pentru județul Vaslui peste 190 de movile. Mulțumim și pe această cale pentru informația furnizată.

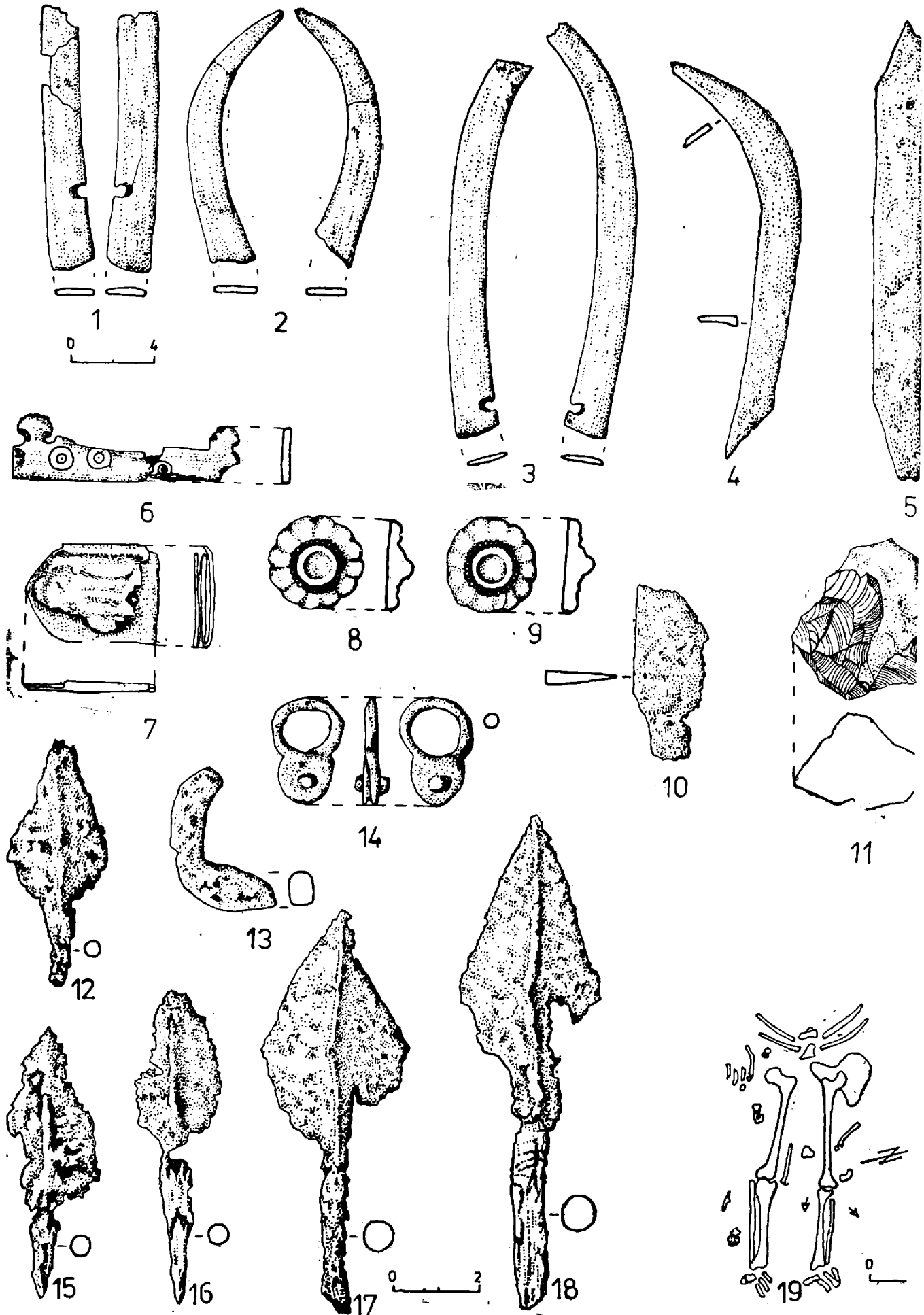

Fig. 1. Banca. Planul mormintului 1 (19) și inventarul mormintelor 1 (1, 3, 5, 8-11, 13-14, 17-18) și 2 (2, 4, 6-7, 12).

(descoperite în dreapta scheletului păstrat), un alt obiect din bronz (fig. 1/14) a cărui funcționalitate nu o putem preciza (situat în zona bazinului) și un nucleu de silex (fig. 1/11) pentru amnar (descoperit lângă plăseaua nepereche).

Din *mormîntul 2* s-au pierdut majoritatea resturilor osoase. El cuprindea ca inventar o pereche de plăsele (fig. 1/2) cu baza ruptă și cu capătul arcuit și încă o placă nepereche, tot cu baza ruptă (fig. 1/4), trei vîrfuri de săgeți din fier cu trei aripioare, două din ele mai păstrînd pe peduncul urme de lemn îmbibat cu oxid de fier (fig. 1/12,15—16), o limbă de curea din bronz (fig. 1/7) și o plăcuță din os, fragmentară, care mai păstrează pe una din laturile lungi două prelungiri semi-circulare, iar pe una din suprafețe un ornament realizat din cercuri al căror centru este marcat (fig. 1/6).

Plăselele sau plăcuțele formau garniturile din os de la arc, tolbă și șa⁶. De la arcul complex al turanicilor lemnul s-a distrus. S-au păstrat numai plăselele din os. Din M1 de la Banca provin ambele perechi necesare capetelor unui arc (fig. 1/1,3), iar din M2 numai o pereche (fig. 1/2). Acestea mai sînt cunoscute și sub numele de plăsele terminale⁷. Crestăturile de pe partea curbată erau necesare pentru fixarea și uniformizarea lor cu lemnul arcului. Coarda trecea prin perforările laterale. Plăcuța trapezoidală (fig. 1/5) provine, probabil, tot de la același arc și a avut, se pare, rolul de a întări regiunea mediană care ceda cel mai repede tensionărilor din timpul lansării săgeților. Ea se încadrează în timpul III al plăselelor medii⁸. Pînă în prezent, în spațiul carpato-nistriean, pe teritoriul Moldovei Meridionale, au fost semnalate — conform repertoriului acestora de dr. V. Spinei — 53 de localități cu descoperiri de morminte ce au aparținut turanicilor tîrzii: pecenegi, uzi, cumani, berendei, cît și altor triburi nomade, care s-au stabilit în ținuturile dunărene pentru scurt timp și care, pînă la venirea mongolilor au avut o influență puternică asupra populației locale. Pentru stabilirea analogiilor cu descoperirile realizate pînă la această dată, am întocmit un tabel în care sînt înregistrate, în descoperirile din repertoriul mormintelor turanice tîrzii, toate piesele întîlnite la Banca (tabel 1). În cazul garniturilor pentru arc am menționat șase perechi. Pentru patru, întrebuițarea lor la capetele arcului este evidentă. Neclare ni se par perechile de la Plavni și Seliște M52. Prima este prea fragmentară, iar a doua a fost dedusă doar din desen⁹.

Totodată, din același teritoriu de interferență a triburilor nomade cu localnicii fac parte și mormintele apărute în Cîmpia Dunării și Dobrogea, unde au fost descoperite astfel de plăci și plăsele din os, la Lișcoteanca, „Movila Olarului“, M5 — o placă din os pentru încordat arcul și în M9 o pereche de plăsele perforate lateral la bază, cît și o placă probabil pentru tolbă¹⁰ și la Movilița-Urziceni două plăcuțe din os pentru arc¹¹. Plăselele terminale apar și la Sarkel-Belaja Veža¹².

În ambele morminte de la Banca apar săgețile cu trei aripioare, prezente în numeroase descoperiri, însă, cu forme diferite. Într-un singur caz, la Grozești, mai apare o săgeată ce aparține acestui tip¹³. În Muntenia apar la Movilița¹⁴, Lișcoteanca, „Movila Olarului“ în M9¹⁵, și Curcani¹⁶.

Cuțitul din fier s-a păstrat fragmentar (fig. 1/10). Are spinarea îngroșată, iar la bază o limbă pentru prins în mîner. Acest tip de cuțit este des întîlnit în descoperiri, astfel încît nu poate constitui un element de referință. De asemenea, nu se mai pot face precizări asupra amnarului, ținînd cont de starea mediocră de conservare a acestuia.

În afara uneltelor și armelor menționate mai sus, inventarul cuprinde și cîteva accesorii vestimentare și piese de podoabă ce țin de port: limba de curea, aplicile și o piesă din bronz, o verigă, cu capetele lățite, unite cu un cui de fier (fig. 1/14). În cadrul pieselor ce compun centurile, în afara cataramelor, a plăcilor ce le însoțesc, mai apar și limbile de curea. În M2 de la Banca s-a găsit o astfel de piesă, obținută prin batere din două table de bronz. Are forma unui scut alcătuit din două plăcuțe, între care se mai păstrează urme din materialul ce le-a despărțit. Plăcuțele erau fixate de curea printr-un nit (fig. 1/7). Aplicile, de formă circulară, cu motiv floral — 12 petale — (fig. 1/8—9) au fost realizate dintr-o tablă de cupru prin presare. Pe fața lor au o finisare ulterioară de culoare maro deschis. Întrebuițarea lor poate fi multiplă: împodobeau șaua, îmbrăcămintea sau chiar eventual un coif¹⁷.

⁶ Analizele preliminare efectuate pe piesele din os au stabilit cu mare probabilitate realizarea acestora din coaste de artiodactile mari (taurine, bour, cerb) prelucrate. Mulțumim și pe această cale prof. dr. S. Haimovici pentru amabilitatea cu care ne-a furnizat determinările osteologice.

⁷ G. A. Fedorov-Davidov, *Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов*, *Археологические памятники*, Moscova 1966, p. 25, fig. 3/8.

⁸ *Ibidem*, fig. 3/6.

⁹ V. Spinei, *op. cit.*, p. 115, fig. 38/13, 14, p. 116, fig. 36/26, 28.

¹⁰ N. Harțușche, F. Anastasiu, *Morminte de căldreți nomazi descoperite în județul Brăila*, în *Istros*, I, 1980, p. 267.

¹¹ Gh. Diaconu și P. Diaconu, *Un mormînt de căldreț nomad din secolele XI—XII descoperit la Movilița*, în *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 136, fig. 3/11—12.

¹² M. I. Artamonov, *Саркел-Белая Вежа*, în *MIA*, 62, 1958, p. 39, fig. 25/9, 10.

¹³ V. Spinei, *op. cit.*, p. 113, fig. 29/9 = 48/6.

¹⁴ Gh. Diaconu și P. Diaconu, *op. cit.*, p. 136.

¹⁵ N. Harțușche, F. Anastasiu, *op. cit.*, p. 269.

¹⁶ M. Simpetru și D. Șerbănescu, *Mormîntul de căldreț nomad descoperit la Curcani, jud. Ilfov*, în *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 445, fig. 5, 6.

¹⁷ G. A. Fedorov-Davidov, *op. cit.*, p. 33, fig. 5/3.

TABEL I

Analogii pentru inventarul mormintelor de la Banca cu descoperirile din Molcova Meridională (după V. Spinei)

Locul descoperirii		Garnituri			Săgeți	Cuțit	Amnar	Silax	Aplice	Cata-rame	Piese centură, limbă curea	Orientarea capului
		Plăsele arc		Tolbă-arc-șă								
		margi-nale	medii									
Gara Banca	M1	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	V
	M2	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	V
Balabani										*		SE
Baștanovca					*	*						SE
Borisăuca					*	*						SE
Cociovatoe				*								SSV
Copanca	M4				*	*				*		ENE
Corjova	M2 K2				*	*						E
Corpaci	M1 K1				*	*				*		NV
	M1 K3		*		*	*	*	*	*	*		NV
Costești	M10 K1	*	*		*	*	*	*	*	*		VSV
	M3 K3		*		*	*	*	*	*	*		NV
Cuconeștii Vechi	M2		*		*	*	*	*	*	*		V
Fridensfeld				*	*	*	*	*	*	*		V
Frumușica		*		*	*	*	*	*	*	*		VNV
Grădiștea	M11				*	*	*	*	*	*		V
Grivița	M1				*	*	*	*	*	*		VNV
Grozești					*	*	*	*	*	*		V
Hăncăuți	M10 K1				*	*	*	*	*	*		SV
Holboca	M26		*	*	*	*	*	*	*	*		E
Holmscoe					*	*	*	*	*	*		V
Limanscoe	M1 K1				*	*	*	*	*	*		VSV
Mîndrești					*	*	*	*	*	*		V
Pavlovca	M10 K1			*	*	*	*	*	*	*		V
Plavni	K8	* (?)			*	*	*	*	*	*		V
	K9				*	*	*	*	*	*		V
Pogonești					*	*	*	*	*	*		V
Progota	M7				*	*	* (?)	*	*	*		NV
Sărata	K5				*	*	*	*	*	*		E
Seliște	M51				*	*	*	*	*	*		NNV
	M52	* (?)		*	*	*	*	*	*	*		NNV
Suvorovo	M1 K2			*	*	*	*	*	*	*		V
Taraclia	M3 K2				*	*	*	*	*	*		V
Trapovca	M2 K1				*	*	*	*	*	*		V
	M9 K10				*	*	*	*	*	*		V
Tuzla									*	*		V
Tatarbunar									*	*		V

Prezentarea inventarului celor două morminte duce la concluzia existenței unor similitudini între ele și, luând în considerație și distanța mică dintre acestea, se poate aprecia că amândouă pot fi atribuite aceluiași grup de nomazi turanici. Întrucât, în mormintele de la Banca, nu apar piese din aur și din argint, ca în alte complexe funerare, considerăm că ele nu pot aparține unor căpetenii. Inventarul lor funerar oglindește însă obiceiurile acestora, după cum ele ne-au fost transmise prin intermediul izvoarelor scrise, cum este cazul însemnărilor de călătorie ale arabului Ibn Fadlan, privind ritualul funerar al uzilor, ce erau înmormîntați păstrînd printre alte obiecte cureaua și arcul¹⁸. Figuri de nomazi luptînd, pecenegi sau cumani, apar și pe miniaturile Letopiseșului Radziwill în confruntarea lor cu rușii¹⁹. Între armele folosite de aceștia, apar și arcurile cu corpul masiv, folosite atât de ruși cit și de turanici.

În analiza acestor materiale se mai impune rezolvarea altor două probleme. Prima este legată de stabilirea apartenenței etnice a celor înmormîntați la Banca în cadrul comunităților turanice tîrzii. Cunoșcînd inventarul, observăm că este format din piese larg folosite, ce apar des în materialele descoperite în spațiul de răspîndire a lor, deci nu pot da determinări etnice. Luînd în considerație faptul că aceștia sînt menționați pentru prima dată la Dunărea de jos prin 895/896, cînd apar pecenegii²⁰, urmați în timp de uzi, cumani și brodnici, iar evoluția lor independentă va fi ntreruptă de marea invazie mongolă, 1236—1242, stabilim încadrarea cronologică a mormintelor de la Banca în acest larg interval de timp cuprins între secolele X—XIII.

¹⁸ V. Spinei, *op. cit.*, p. 144—145.¹⁹ *Ibidem*, fig. 46—47.²⁰ P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Bucarest, 1970, p. 11; V. Spinei, *op. cit.*, p. 147.

A doua problemă pe care o pune descoperirea acestor două morminte și care este strîns legată de numărul relativ mare de descoperiri arheologice din zonă, cuprinse între secolele IX—XIII, este aceea care privește raportul între populația locală și migratori. Repertorierea descoperirilor aparținînd nomazilor turanici arată prezența, deocamdată, în bazinul mijlociu și inferior al Bîrladului a șapte morminte în șase puncte: Bîrlad — „Moara lui Chicoș“, Bîrlad — „Parc“, Banca, Grivița, Pogonești și Umbrărești. Dispunerea mormintelor nomazilor turanici în perioada amintită duce la concluzia că ei își aveau principalele sălașe în zona Bugeacului și pe valea Nistrului superior, pentru ca să ierneze în zona lacurilor dunărene și maritime. Vara, cînd vegetația Bugeacului nu asigura hrana animalelor din cauza căldurilor prea mari, ei porneau în migrările lor pe trasee relativ cunoscute în zone care să asigure prin vegetația lor alimentarea numeroaselor turme. Turanicii veneau pe văile Nistrului, Prutului și Bîrladului și pe unii din afluenții lor, cum este cazul Tutovei din valea Bîrladului²¹.

Condițiile foarte bune de locuire a văii Bîrladului și a zonelor deluroase din dreapta și stînga acesteia au făcut ca numeroase comunități sătești autohtone să locuiască de-a lungul a mai multor secole. Acesta este cazul stațiunilor de la Dodești, „Călugăreasca“ și „Șipot“, unde a existat o așezare cu două niveluri de locuire, în secolul IV și prima jumătate a secolului V, precum și așezări din secolele VI—VII, VIII—IX și X—XI²². La 7—8 km sud de aceasta se află stațiunea în discuție, în punctul numit „Șapte Case“, sat Banca cu un singur nivel de locuire. Cercetările arheologice realizate de noi aici, între anii 1981—1983, au dus la dezvelirea a 16 locuințe. Așezarea se încadrează în secolul al IX-lea. Îngroparea călăreților nomazi s-a făcut în perimetrul locuibil, după părăsirea acesteia, din cauze pe care nu le știm. Perioada dintre distrugerea așezării vechi românești de la Banca și venirea turanicilor nu se poate preciza.

În cadrul comunităților sătești locale, în timpul invaziei nomazilor turanici, au avut loc perturbații puternice datorate incompatibilității sistemelor economice ale agricultorilor sedentari și ale nomazilor crescători de animale. Urmărind repertoriul județului Vaslui pentru comunele Banca, Zorleni, Ivești și municipiul Bîrlad, și adăugînd noile descoperiri din această zonă, cu aproximația dată de neverificarea tuturor acestora pe teren, vedem că numărul așezărilor încadrate între secolele IX—XIII, cînd au loc migrațiile turanicilor tîrzii în Moldova Meridională, descrește simțitor (secolele VIII—IX — 19, secolele X—XI — 16 și XII—XIII — 8). Numărul cel mai mic de așezări este cunoscut în secolul al XIII-lea. În secolul al XIV-lea se produc importante transformări în viața economică și socială, datorate și sporului populației care duc la crearea statului feudal de sine stătător. Mai tîrziu, zona actuală a comunei Banca va intra mereu în atenția voievozilor moldoveni. Numai pentru prima jumătate a secolului al XV-lea s-au păstrat cinci documente referitoare la teritoriul actual al comunei Banca. Documentul din 2 august 1414 dat de voievodul Alexandru cel Bun este cel mai timpuriu. Prin el se dăruiește lui Toader Pitic și fratelui său Draghie un „al treilea sat pe Bîrlad (îngă Banca), unde este altă casă a lui, unde sînt cneji Tamaș și Ivan“²³. Descoperirile arheologice și atestările documentare, cunoscute pentru mai multe secole, în aceeași microzonă, sînt dovada cea mai evidentă a permanenței de locuire și pe aceste meleaguri străbătute de valea Bîrladului.

DEUX TOMBES TOURANIENNES TARDIVES DE BANCA

RÉSUMÉ

Dans le village Banca, com. Banca, district de Vaslui, on a découvert accidentellement, dans la plaine du Birlad, deux tombes des Touraniens tardifs. Ce n'est qu'une part des squelettes et de l'inventaire des tombes 1 et 2 qui se sont conservées *in situ*. La tombe 1 appartient à un homme d'à peu près 45—50 ans. L'inventaire comprenait cinq manches en os desquels deux paires provenaient des extrémités de l'arc (fig. 1/1,3), deux pointes de flèches en fer avec trois petites ailes et pédoncules (fig. 1/17—18), un couteau en fer (fig. 1/9), un fragment de briquet (fig. 1/13), deux appliques circulaires (fig. 1/8—9), un objet en bronze—un maillon (fig. 1/14) et un noyau en silex pour briquet (fig. 1/11). Dans la tombe 2 on n'a plus rien trouvé du squelette. L'inventaire est formé de trois manches, dont une paire marginale (fig. 1/2, 4), trois pointes de flèches en fer avec trois ailes (fig. 1/12, 15, 16), l'ardillon de la boucle d'une ceinture, en bronze (fig. 1/7) et une petite plaque en os probablement pour le carquois.

Les tombes ont été découvertes dans le périmètre d'un établissement qui a appartenu à la vieille population roumaine du IXe siècle. On ne peut pas préciser le rapport entre cet établissement et les tombeaux des nomades touraniens. De même, on ne peut pas établir l'appartenance ethnique, tandis que la période où ils peuvent être datés se situe dans l'intervalle entre les Xe—XIIIe siècles.

²¹ *Ibidem*, p. 123—124.

²² Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone Ia est de Carpați în secolele VI—XI e.n. Așezările din seco-*

lele VI—XI e.n. de la Dodești — Vaslui, Iași, 1984, p. 129.

²³ DRH, A, I, Nr. 37, p. 52—53.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Banca. Le plan de tombe 1 (19) et l'inventaire des tombes 1 (1, 3, 5, 8-11, 13-14, 17-18) et 2 (2, 4, 6-7; 12, 15-16).

EXPERTIZĂ ANTROPOLOGICĂ ASUPRA UNOR OASE UMANE APARTINÎND UNUI SCHELET (M1)
DESCOPERIT ÎN 1981 LA BANCA, JUD. VASLUI

Resturile osoase care ne-au parvenit ne vin din partea post-craniană (scheletul cefalic lipsind în întregime), fiind compuse din următoarele piese foarte bine conservate: 1 humerus drept, 1 radius stîng, 1 cubitus drept, ambele femure, tibii și peronee, 2 oase coxale, 2 calcanee, 1 astragal drept, 2 oase tarsiene (cuboid și cuneiform-I), 2 oase din metacarp, 6 oase din metatars, 5 falange ale membrului inferior și 4 coaste.

Scheletul a aparținut cu siguranță unui bărbat de circa 45—50 ani, prezentînd o robusticitate osoasă deosebită, cu inserții musculare bine conturate.

Membrul superior. Humerusul, după indicele de secțiune arată o slabă euribrahie (76,92) cu un relief deltoidian foarte dezvoltat, ceea ce atestă practicarea unor munci manuale grele în timpul vieții. Oasele antebrațului indică de asemeni o robusticitate foarte mare, indicii respectivi fiind de 19,46 pentru radius și 16,78 pentru cubitus.

Membrul inferior. Femurele prezintă o ușoară asimetrie, în sensul unei dezvoltări mai mari a osului drept în raport cu cel stîng, indicele de pilastric fiind de 121,43 față de 110,71, de asemeni indicele de platimetrie avînd valori mai ridicate la cel drept (93,75 față de 89,65). Pilastria și eurimeria destul de pronunțată întovărășită de o dezvoltare cu totul deosebită a reliefului subtrohanterian (creastă și șanț adînc prezent) sînt indicatori ce ne fac să credem că individul mergea foarte mult pe jos, cărînd în spate greutăți mari. Tibia are indicii de platicnemie de tip mezocnemic (60,52 la ambele oase) prezentînd fațete suplimentare de articulație cu astragalul, deci individul stătea adesea în poziție chircită. Peroneul are aspect puternic canelat, atestînd prezența unei mase musculare foarte dezvoltate la nivelul gambei, fapt ce ar presupune practicarea echitației de către individ.

Statura a fost calculată prin trei metode, obținîndu-se următoarele valori: pentru metoda Manouvrier — 172 cm, Trotter-Gleser — 177 cm, Bach-Breitinger — 173 cm, media acestor valori fiind de 174 cm, ea aparținînd unei categorii de talii masculine mari (înaltă).

DAN BOTEZATU